

Dymitr Romanowski

Uniwersytet Jagielloński

dymitr.romanowski@uj.edu.pl

RUSKI MIR

IDEA, IDEOLOGIA, MIT

ABSTRACT

Ruski Mir: Idea, Ideology, Myth

The article analyses the phenomenon of the “Russian World”. It discusses key concepts of this new ideology, such as a new church-state synthesis, defense of traditional values, and a new ecumenism. Additionally, it explores the synthesis of nation and religion in the new Eurasian concept, the relationship between political revival and the recovery of lost territories, and attempts to rebuild national unity and restore a holistic approach to tradition and history.

Słowa kluczowe: ruski mir, Eurazja, naród, Trzeci Rzym

Key words: Russian mir, Eurasia, nation, Third Rome

*Jesteśmy zjednoczeni w naszych myślach, w pracy i w walce...*¹

Władimir Putin

WSTĘP

W latach 90. XX wieku po upadku Związku Radzieckiego miał miejsce jeden z najgłębszych rozłamów w historii, po którym nastąpił kryzys w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym, a szalone tempo zmian wymagało od dużej części społeczeństwa restrukturyzacji na niespotykaną dotąd skalę. Tradycyjne normy przestały mieć zastosowanie, nawykowe zachowania zostały wystawione na próbę w zupełnie nieoczekiwanych okolicznościach, a instytucje społeczne, które opracowały te normy i usankcjonowały zachowania, zostały zniszczone. Czy powinniśmy być zaskoczeni, że podjęto świadome lub nieświadome wysiłki w celu ich „naprawy” lub znalezienia zamienników?

W czasach, gdy wszystkie podstawy są kwestionowane, nawoływanie Cyryla, patriarchy moskiewskiego i całej Rusi, do „obrony tradycyjnych wartości” padło na podatny grunt. *W warunkach ogólnej dezorientacji prośba o poszukiwanie określonych jednoczących zasad była niezwykle pożądana i pilna*².

Popularność nowego porządku opierała się na obietnicy nowej rzeczywistości politycznej. Obietnicy wyjścia z kryzysu przez społeczeństwo, naród i państwo, osłabionych przez surowe reformy, przy jednoczesnym zachowaniu jakiejś formy integracji społecznej – prawdziwe poczucie wspólnoty można zbudować tylko na podstawie wspólnych cech: zachowania, przekonań, aspiracji, lojalności i losu.

1. PRZYCZYNY KRYZYSU. ANTYKOMUNIZM

Być może najmniej oczywistym i zauważanym aspektem putinizmu jest jego wyraźny antykomunizm. Rosyjski prezydent charakteryzuje bolszewizm jako stopniowe niszczenie porządku społecznego, niszczenie całej kultury i życia etnicznego oraz wzrost chaosu, w którym państwu grozi upadek. *Myszę, że wszyscy pamiętamy, iż nie należy zapominać lekcji, jakich udzieliła rewolucja 1917 roku i wojna domowa, która po niej nastąpiła, a także upadek ZSRR w 1991 roku. Wydawałoby się, że minęło tyle lat, ale ludzie wszystkich narodowości żyjący dzisiaj, nawet ci urodzeni w XXI wieku, nadal płacą za błędy wtedy popełnione, za uleganie separatystycznym złudzeniom i ambicjom, za słabość rządu centralnego, za politykę sztucznego, wymuszonego podziału wielkiego narodu rosyjskiego, trójjedynego narodu – Rosjan, Białorusinów i Ukraińców. Krwawe ogniska zapalne, które powstały po upadku Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego, nie tylko*

¹ *Nowogodnije obraszczenije Władimira Putina dliło 3 minuty i 45 sekund*, 31 XII 2023, [online] [https://zavtra.ru/events/novogodnee_obrashenie_vladimira_putina_dlilos_3_minuti_i_45_sekund_video_\(razumeetsya\)_tekst](https://zavtra.ru/events/novogodnee_obrashenie_vladimira_putina_dlilos_3_minuti_i_45_sekund_video_(razumeetsya)_tekst), 1 I 2024.

² *Dokład Świątecznego Patriarchy Kirilla na plenarnom zasiedaniu XXV Wsiemirnogo ruskogo narodnogo cobora*, 28 XI 2023, [online] <http://www.patriarchia.ru/db/text/6080946.html>, 27 XII 2023.

*nadal się tłą, lecz także czasami wybuchają z nową energią. I te rany nie zagoją się jeszcze przez długi czas*³.

Po rewolucji naród rosyjski i państwo rosyjskie zostało podzielone, narody zostały przeciwstawione narodom, klasy – klasom, religie – religiom. Euroazjatycka integralność została rozbita na niezdolne do samodzielnego istnienia okruchy. Reformy lat 90. XX wieku nie przyniosły żadnych pozytywnych korzyści. Rozwój państwa stawał się coraz bardziej nienaturalny i szkodliwy. Było to ukoronowanie logiki rewolucji i logiki destrukcji. Jedną z przyczyn, które doprowadziły do takiego stanu rzeczy, był fakt, że struktura państwa i metody rządzenia były obce narodowym potrzebom, charakterowi, tradycji i kulturze.

Przełomu w rozwoju kraju nie da się osiągnąć poprzez partyjną karuzelę w parlamencie, ale poprzez stworzenie nowego ruchu, który będzie dążył do przeprowadzenia radykalnej reformy w życiu politycznym, kulturalnym i gospodarczym. Wydarzenia polityczne ostatnich lat, według Władimira Putina, jasno pokazały, że naród rosyjski stoi przed bardzo ważną decyzją: decyzją, która prawdopodobnie określi przyszłość Rosji na wieki.

2. SPECYFIKA ROSJI I ZACHODU

Zachód, według Putina, charakteryzuje się powierzchownym rozumieniem rosyjskiej tradycji i kultury. Nie może uwierzyć, że istnieją wartości kulturowe, które są wynikiem wielowiekowego historycznego rozwoju osobliwej cywilizacji. Zachód odnosi się z pogardą i arogancją do części ziemi, która ma za sobą kilka tysięcy lat historii, próbując udzielać jej moralnych i intelektualnych lekcji, wykazując jedynie brak prawdziwej kultury i prawdziwego pojednania⁴. *Zachód nie potrzebuje tak dużego i wielonarodowego*

³ Wystąpienie Przewodniczącego Władimira Putina na plenarnym posiedzeniu Wszechrosyjskiego zjazdu duchownych, 28 XI 2023, [online] <http://www.patriarchia.ru/db/text/6080867.html>, 27 XII 2023.

⁴ Prezydent RF podkreśla swój antykomunizm, należy jednak zaznaczyć, że podwaliny „nowego patriotyzmu” zostały opracowane w środowisku patriotycznej lewicy. Giennadij Ziuganow, lider rosyjskich komunistów, zauważył, że wyłącznie społeczno-klasowe podejście w analizie współczesnych warunków politycznych jest niewystarczające. Potrzebna jest analiza kulturowo-historyczna, oparta na dogłębnej znajomości źródeł i korzeni własnej państwowości. Co w praktyce oznacza, że Rosję – zdaniem polityka – należy traktować jak kraj euroazjatycki. Konieczne jest przyjęcie nowej geopolitycznej rzeczywistości – Zachód, czyli Europa i Ameryka Północna, nie jest jedynym centrum historycznej inicjatywy ani jedynym twórcą wartości, cywilizacji, kultury. Zwrócenie się ku geopolityce pozwoliło Ziuganowowi stwierdzić, że w warunkach globalizacji najważniejsza nie jest sprzeczność między pracą a kapitałem, ale sprzeczność w „szerszym” znaczeniu – między siłami kosmopolitycznymi a patriotycznymi. Sprzeczność między pracą a kapitałem zostaje zamieniona na mit o wiecznym konflikcie między Zachodem a Wschodem, pozwala to zamknąć oczy na wewnętrzny dysonans w samym systemie światowej ekonomiki. Mit o nieuniknionej sprzeczności między liberalnym i pragmatycznym Zachodem a kolektywnym i irracjonalnym Wschodem pozwala pozycjonować kulturę Wschodu jako konserwatywną, tradycyjną, zorientowaną na jakiegokolwiek wartości poza rynkowymi, a państwo jako zawsze wolne od jakichkolwiek demokratycznych wartości. Z drugiej strony jednak istnieje możliwość przewartościowania tradycyjnych wartości mistycznego kolektywizmu i tajemniczej duszy rosyjskiej

*kraju jak Rosja. Nasza różnorodność i jedność kultur, tradycji, języków i grup etnicznych po prostu nie pasuje do logiki zachodnich rasistów i kolonizatorów, do ich okrutnego planu całkowitej depersonalizacji, separacji, tłumienia i wyzysku*⁵.

Rosja woli rozwiązać swój konflikt z Zachodem w najbardziej pokojowy, pragmatyczny sposób, praktycznie budując wzajemnie korzystne relacje ze swoimi sąsiadami. Z drugiej strony jednak Rosja nie może już dłużej poświęcać swojej suwerenności – podkreśla prezydent RF. Rosja nigdy nie podpisze żadnych traktatów, które są niezgodne z jej żywotnymi interesami, a zatem nie mogą być utrzymane w dłuższej perspektywie. Celem nowego porządku międzynarodowego jest jedynie uzupełnienie ogólnego rozwoju kulturowego i cywilizacyjnego Rosji, jako zwieńczenia przywracania jej wewnętrznej i zewnętrznej wolności, a tym samym budowania trwałego pokoju. *Otwarcie mówimy, że dyktatura jednego hegemonu – widzimy to, wszyscy to teraz widzą – staje się coraz bardziej upadła. [...] Ale, powtarzam, to nasz kraj stoi teraz na czele tworzenia bardziej sprawiedliwego porządku światowego. I chcę podkreślić, że bez suwerennej, silnej Rosji żaden trwały, stabilny porządek światowy nie jest możliwy*⁶.

jako podatnych na pozytywne konstruowanie społeczeństwa. W każdym razie nieuchwytnie duchowe i religijne wartości w sytuacji wykluczającej poważną dyskusję o ekonomicznych i społecznych podstawach społeczeństwa pozwalają szybko znaleźć potrzebne odpowiedzi, a tym samym pozwalają Komunistycznej Partii FR nie utracić sensu istnienia w życiu politycznym współczesnej Rosji.

Walka nie toczy się między klasami a warstwami społecznymi, ale między siłami dążącymi do integracji cywilizacji eurazjatyckiej a zgubnymi dla Rosji działaniami światowych mocarstw. Przejawia się w tym specyfika syndromu postimperialnego – chociaż partia komunistyczna przetrwała, to koncentruje się na odrodzeniu narodowym i państwowym Rosji, a nie na „światowej misji proletariatu”, dlatego Ziuganow może spokojnie wymieniać jako swoje źródła teoretyczne dzieła przedstawicieli rosyjskiej myśli konserwatywnej (np. Nikołaja Danilewskiego, Konstantina Leontjewa lub ideologa nowej prawicy Lwa Nikołajewicza Gumilowa). W każdym razie Ziuganowowi udało się w oryginalny sposób połączyć idee ortodoksyjnie lewicowe z teoriami o szczególnej drodze Rosji z rosyjskim patriotyzmem i rosyjską duchowością, hasła modernizacji i partnerstwa społecznego – z wezwaniem do walki o rosyjską ideę, wezwanie do obrony leninowskiego spadku – z wezwaniem do zachowania wierności prawosławiu. A wszystko to w ramach nawoływania do sojuszu lewicy z patriotyczno-narodową burżuazją. Oczywiście wydaje się, że lider KPFR pragnie być postacią o znaczeniu nie tylko partyjnym, lecz także ogólnonarodowym, która pretenduje do jednoczenia dośrodkowych tendencji w państwie. Zamiast wyrażać konkretne problemy grupy społecznej, której interesy w największym stopniu wyrażają interesy państwa i społeczeństwa, następuje raczej pewnego rodzaju uśrednianie dominujących patriotycznych poglądów i postaw.

Idee te całkiem wygodnie ulokowały się z czasem w putinowskiej syntezie imperium Romanowów i imperium Stalina. Właśnie Kreml jako pierwszy ogłosił czerwono-biały sojusz – odrzucenie wszystkich antagonizmów w imię utworzenia zjednoczonej Rosji, w imię państwa, a w ostatecznym rozrachunku w imię władzy jako takiej. To właśnie Kreml z powodzeniem scalał narodową retorykę starej patriotycznej opozycji z neoliberalną polityką społeczną. W praktyce pokazał, w jaki sposób można organicznie połączyć liberalną gospodarkę ze sterowaną demokracją, neutralizując problemy polityczne i społeczne dyskusją o eurazjatyckiej cywilizacyjnej odrębności (por. *Teorie i podejścia badawcze geopolityki*, red. A. Tyszkiewicz, P. Borowiec, Kraków 2020, s. 514-542).

⁵ *Wystąpienie Prezydenta Rosji W.W. Putina...*

⁶ *Tamże.*

3. TWÓRCZA MOC BOŻA

Trwały pokój jest możliwy na podstawie świadomości tożsamości etnicznej lub cywilizacyjnej każdego narodu i uznania ich wzajemnego prawa do istnienia. Jak podkreśla patriarcha: *Narody istnieją z woli Boga. Rozkwitająca złożoność ludzkiej cywilizacji ujawniona w historii jest z pewnością dziełem mądrej Bożej Opatrzności. Jest to „bogactwo historycznego ogrodu Boga”, jak pisał o tym Iwan Iljin*⁷.

Porównując narody do kwitnącego ogrodu, patriarcha podkreśla, że Bóg stworzył drzewa nie po to, by połączyły się w jeden gatunek, ale po to, by każde z nich mogło istnieć w oryginalny i wyróżniający się sposób. Podobnie jak nie można powiedzieć, że jedno zwierzę lub jedna roślina są lepsze od innych, tak nie można dokonać obiektywnej oceny wartości różnych cywilizacji. Każda różnorodność zwyczajów i kultur jest zabarwiona wyjątkowością danego ludu lub danej cywilizacji. Nie powinniśmy dyskutować nad pytaniem, dlaczego Opatrzność stworzyła różne narody i cywilizacje, powinniśmy raczej uznać logikę stworzenia. Wierność naturalnemu prawu opatrności Bożej z pewnością nie doprowadzi do wyobcowania między narodami, wręcz przeciwnie – po raz pierwszy doprowadzi do prawdziwego wzajemnego zrozumienia.

Tak więc lud jest naturalną organiczną wspólnotą, która przeciwstawia się chaosowi rozłamu spowodowanemu przez plemienne, religijne i polityczne spory. Oczywiście prawdziwy polityk musi zawsze mieć na uwadze interesy narodu jako całości, a nie interesy tej czy innej klasy. To właśnie dążenie do zjednoczenia i przywrócenia organicznego życia narodu jest nowym ideałem. Wszystkie ideologie i relikty przeszłości, które były wspierane przez egoistyczne interesy, podziały etniczne, a nawet interesy partyjne, tracą obecnie na znaczeniu. Cały system partyjny minionej epoki upadł, nie wzbudzając poczucia, że cokolwiek zostało utracone, ponieważ zastąpił go lepszy ideał.

4. KOŚCIÓŁ I PAŃSTWO

Jak zostało wspomniane, wrogiem narodu rosyjskiego stał się bolszewizm, którego celem było oddzielenie i wyobcowanie Rosjanina od jego wiary i Boga, zniszczenie, wyeliminowanie lub ośmieszenie wszystkiego, co święte w rosyjskiej kulturze. W walce z Bogiem i religią daje się zauważyć to samo pragnienie zniszczenia życia etnicznego i wszystkich relacji moralnych. Nowe państwo Putina jest mocno zakorzenione w Kościele. A rosyjski Kościół absolutnie wspiera państwo: *Tak, Kościół jest oddzielony od państwa, a patriarcha [Cyryl] wielokrotnie mi powtarzał, że mimo to mamy wyjątkową relację między Kościołem a państwem. [...] Nie można oddzielić Kościoła od społeczeństwa i od jednostki. W pełni się z tym zgadzam*⁸.

⁷ Dokład Świątęjszego Patriarcha Kirilla...

⁸ Wystąpienie Przewodniczącego W.W. Putina...

Sercem nowej religii politycznej jest rekonstrukcja średniowiecznej zasady symfonii – przekonania, że państwo i Kościół mają ten sam cel, są ożywiane przez te same energie, składają się z tej samej treści i są zaangażowane w poznanie wiecznej Prawdy i Nieskończonego Bytu. Doktryna symfonii otrzymała swój najsłynniejszy wyraz w VI wieku. Postulowała wówczas połączenie władzy cesarskiej i kościelnej. Idea ta zdominowała wschodniochrześcijańską myśl polityczną i stworzyła podstawy dla teologii politycznej postbizantyjskich państw prawosławnych⁹. Opierała się na mistycznej korespondencji między władzą cesarską a władzą boską, traktując imperium jako ziemski obraz królestwa niebiańskiego, z cesarzem jako namiestnikiem Boga wprowadzającym Boże panowanie na ziemi. Chociaż doktryna symfoniczna miała wiele, również pozytywnych konsekwencji dla prawosławnej myśli politycznej, to w praktyce zbyt często służyła teologicznemu uzasadnieniu autokracji w obliczu alternatyw, w tym demokracji. Nawet jeśli większość prawosławnych uznaje, że dosłowny powrót symfonii jest niemożliwy, ciągle istnieje nadzieja na wprowadzenie czegoś w rodzaju „symfonii kulturowej” poprzez przywrócenie „społeczeństwa chrześcijańskiego” pod wpływem Kościoła i przy wsparciu państwa¹⁰. W tym celu podejmowane są próby

⁹ W Rosji status Kościoła zdeterminowany jest przez tradycję historyczną. Idee państwowe, narodowe i religijne w Rosji były i są ze sobą ściśle powiązane, co w przeszłości znalazło wyraz w hasle: *Samodzierżawie – prawosławie – ludowość*. Wśród prawosławnych chrześcijan istnieje swego rodzaju niebezpieczna pokusa, aby poddąć się chimerycznej nostalgii za dawno minionym złotym wiekiem i wyobrazić sobie, że był on idealną prawosławną strukturą państwową. Takie postrzeganie może prowadzić do szczególnie szkodliwego rodzaju fałszywej pobożności, gdy przemijające formy polityczne prawosławnej przeszłości, takie jak Cesarstwo Bizantyjskie, mylnie są przyjmowane za istotę Kościoła Apostolskiego.

W Cesarstwie Bizantyjskim i Imperium Rosyjskim chrześcijańska filozofia polityczna rozwinęła się do tego stopnia, że Kościół i państwo, pomimo iż utrzymywały swoje strefy wpływów, tworzyły „symfoniczną” relację współzależności. *Oddawanie Cesarzowi tego, co należy do Cezara, a Bogu tego, co należy do Boga* (Mt 22, 20-21/Mk 12, 17), powierzało Kościołowi zapewnienie dogmatycznych i moralnych podstaw społeczeństwa, podczas gdy rząd w osobie cesarza zapewniał powszechną dominację ortodoksji i ortopraksji. W ramach tej idealnej relacji rola cesarza była kluczowa, zwłaszcza w latach kształtowania się chrześcijańskiego imperium i odpowiadającej mu filozofii politycznej. Uosabiając prawdziwą pobożność, cesarz dbał o dobrobyt społeczny swoich poddanych, a także o prawidłowe funkcjonowanie instytucji politycznych i religijnych, był zatem postrzegany zarówno jako król, jak i kapłan. W miarę jak imperium przechodziło od pogaństwa do chrześcijaństwa, cesarz pełnił więcej funkcji niż tylko quasi-sacerdotyczną. W *Żywocie Konstantyna* Euzebiusza z Cezarei można zauważyć powstawanie filozofii politycznej opartej na pogańskiej przeszłości, gdzie cesarz jest *de facto*, jeśli nie *de iure*, głową Kościoła, „biskupem biskupów”, inicjatorem soborów kościelnych. W efekcie Euzebiusz dał początek chrześcijańskiej, teokratycznej filozofii politycznej, rzekomo zbudowanej na Ewangelii. Dla Euzebiusza chrześcijańskie imperium odzwierciedlało królestwo Boże, które miało rozszerzyć się na całą ziemię, a Kościół i państwo były odpowiedzialne za głoszenie i wdrażanie tego ideału. Jednak w miarę jak ta filozofia polityczna stawała się coraz bardziej wyrafinowana, a relacje między Kościołem a państwem nadal były współzależne, symfoniczny ideał nie zawsze współgrał i rzadko był realizowany. Państwo zazwyczaj dominowało nad Kościołem. Ta niedostrojona symfonia osiągnęła swoje apogeum w 1721 roku, kiedy car Piotr Wielki zlikwidował Patriarchat Moskiewski, redukując Kościół do departamentu państwa z monarchą jako jego głową (por. R.M. Arida, *A Reflection on the Church in the Political Arena*, 6 XII 2018 [online] <https://publicorthodoxy.org/2018/12/06/church-in-the-political-arena/#more-4863>, 19 II 2023).

¹⁰ *Symfonia była modelem praktykowanym przez bizantyjskich cesarzy. Do niedawna wydawało się, że na zawsze pozostanie w przeszłości. Trzydzieści lat temu Stanley S. Harakas, wybitny etyk prawosławny,*

nawiązania współpracy między narodowymi Kościołami prawosławnymi a władzą państwową, co często doprowadza do sojuszy z nacjonalistycznymi i antyliberalnymi siłami politycznymi.

Sprawy komplikuje fakt, że reakcje na demokrację liberalną w prawosławnym środowisku są zwykle powiązane z podejrzliwością wobec kultury zachodniej¹¹. W prawosławiu od dawna istnieje tendencja do przeciwstawiania prawosławnej tożsamości „Zachodowi”. Co najmniej od XIX wieku, gdy słowianofile, krytykując „Zachód”, wskazywali nie tylko na rzekome herezje Kościoła katolickiego czy Kościołów protestanckich, lecz także na ich rzekomy skutek: zanik chrześcijańskiej Europy. Dążenie do odbudowy religijnej i kulturowej tożsamości w Rosji po dziesięcioleciach komunistycznego ucisku coraz bardziej przyjmuje antyzachodnie stanowisko, wykazując podejrzliwość wobec demokracji liberalnej i liberalnych koncepcji praw człowieka jako bezbożnego importu z Zachodu, obcego tradycyjnemu prawosławnemu etosowi¹². Odrzucenie przez Patriarchat Moskiewski liberalno-demokratycznego rozumienia praw człowieka zostało zawłaszczone przez Kreml do wykucia nowego geopolitycznego podziału Wschód – Zachód, na czele z „rosyjskim światem” jako obrońcą „tradycyjnych wartości” przed bezbożnym, niemoralnym liberalizmem Zachodu.

*powiedział, że nie ma żadnych przesłanek do wdrażania symfonii jako modelu stosunków kościelno-państwowych w dzisiejszych czasach. [...] Harakas się mylił. W jednym ze swoich przemówień po wyborze na patriarchę Moskwy w 2009 roku Cyryl ogłosił symfonię jako idealny model stosunków kościelno-państwowych. Zastrzegł, że model ten nie może być odtworzony we współczesnej Rosji. W końcu rozdział Kościoła od państwa jest nadal zapisany w rosyjskiej konstytucji. Mimo to, jak się wyraził, duch symfonii powinien kierować naszymi myślami i działaniami, gdy budujemy model stosunków kościelno-państwowych. Ten duch otwiera niezwykły potencjał dla rozwoju tych relacji, gdzie Kościół i państwo będą powstrzymywać się od wzajemnej ingerencji, a jednocześnie budować szeroki system współpracy (A. Shirin, *The Russian-Ukrainian War is Now a Theological Crisis*, 20 IV 2023, [online] <https://publicorthodoxy.org/2023/04/20/the-russian-ukrainian-war-is-now-a-theological-crisis/>, 9 IX 2023).*

¹¹ *Po długim okresie dominacji komunizmu, który pomimo wyznawców i męczenników chrześcijańskich, zdechrystianizował Europę Wschodnią w stopniu, jakiego nikt nie podejrzewał [...]. Jednak w skali ogólnej zaakcentowała się pustka duchowa, wywołana wtargnięciem najbardziej pospolitych form kultury zachodniej [...]. W tym kontekście rozwija się rozszalały nacjonalizm, który przybiera postać pseudoreligii i przyporządkowuje sobie cały folklor prawosławny. Nienawiść wobec „zgnitego Zachodu” prowadzi go czasami do – choćby częściowego – rehabilitowania totalitaryzmów naszego wieku, a więc oczywiście komunizmu, nostalgii za wielkością narodową i imperialną (O. Clément, *Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem*, przeł. J. Dembska, M. Żurowska, Kraków 1998, s. 65).*

¹² *Na przykład głowa Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (RKP), patriarcha Cyryl z Moskwy, zauważył, że niektóre zachodnie koncepcje praw człowieka są „herezją”. Opór wobec liberalnego języka praw człowieka pojawia się również w oficjalnych dokumentach RKP, takich jak główne oświadczenie z 2008 roku określające podstawowe nauczanie Kościoła na temat godności, wolności i praw człowieka. Chociaż dokument z 2008 roku nie odrzuca języka praw człowieka w całości, oddziela prawa człowieka od liberalnych indywidualistycznych ram i przekształca je zgodnie z tym, co uważa za wyrażnie wschodnie i prawosławne linie, z pewnymi niepokojącymi rezultatami – na przykład podporządkowując prawa jednostki „tradycyjnym wartościom” wspólnoty (The T&T Clark Handbook of Political Theology, red. R.R. Rodríguez, London 2020, s. 341).*

5. ETNOFILETYZM, PANSLAWIZM

Kryzys staje się nieunikniony. Historia dobitnie pokazuje, że gdy Kościół nawiązuje zbyt bliskie relacje z państwem, ciesząc się wyjątkowymi przywilejami w ramach państwa narodowego, korzyści te zawsze mają swoją cenę. Tradycja religijna przekazana Moskwie przez Konstantynopol została, zdaniem patriarchy konstantynopolańskiego Bartłomieja, wkrótce skonfrontowana z rosyjską władzą polityczną: *Władza cesarska chciała podporządkować Kościół swojej woli, starając się wykorzystać uczucia religijne dla swoich celów politycznych i militarnych. Tak więc, od zdobycia Konstantynopola przez Osmanów w 1453 roku, Moskwa dążyła do zastąpienia Patriarchatu Ekumenicznego, głosząc, że reprezentuje „Trzeci Rzym”. Ta długotrwała polityka Moskwy stanowi podstawowy czynnik podziału świata prawosławnego*¹³.

Kolejni carowie narzucali Kościołowi swoją wolę, przekształcając go w zwykłe narzędzie powstającego imperium. Współcześnie Kreml, jak zauważa Bartłomiej, patriarcha Konstantynopola, odnowił i ożywił tę haniebną „tradycję”. Wraz z upadkiem Związku Radzieckiego i bankructwem ideologii komunistycznej pojawiły się nowe religie polityczne. Stare imperialne strategie zostały następnie połączone z cynicznymi technikami i mechanizmami odziedziczonymi po Związku Radzieckim. Neoimperialny reżim, chcąc się wzmocnić, sięgnął po to, co wydawało mu się cennym kapitałem politycznym: odnowione nastroje religijne narodu rosyjskiego¹⁴.

¹³ Bartholomew: *Russian Church Has Sided with Putin, Promotes Actively the Ideology of Rousskii Mir*, 14 XII 2022, [online] <https://orthodoxtimes.com/bartholomew-russian-church-has-sided-with-putin-promotes-actively-the-ideology-of-rousskii-mir/>, 10 II 2023.

*Był to początek teopolitycznej doktryny „wiecznego miasta”: pierwszy Rzym, drugie Bizancjum, trzecia Moskwa. Monarchia jedyne cesarza rzymskiego stała się gwarancją jedności imperium i musiała użyć religijną legitymizację [...]. Kiedy cesarscy teologowie przenieśli te apokaliptyczne obietnice na imperium christianum, które powstawało na ich oczach, nadali temu królestwu mesjańskie poczucie misji, które nigdy całkowicie nie zniknęło z religii politycznych chrześcijaństwa aż do dnia dzisiejszego. Jest to apokaliptyczne powołanie tego królestwa, aby powstrzymać koniec świata i powstrzymać szatana – to znaczy być katechonem czasów ostatecznych. Kościół cesarski nie modlił się już: „Niech przyjdzie królestwo Twoje i niech przeminie ten świat”. Modlił się pro mora finis, o opóźnienie końca [...]. Ten autokratyczny absolutyzm był znakiem rozpoznawczym systemu politycznego i historii politycznej Bizancjum, a po upadku Konstantynopola w 1453 roku trwał do 1917 roku w Trzecim Rzymie, poprzez autokrację rosyjskiego cara w Moskwie. Dla teologii prawosławnej połączenie Kościoła z Cesarstwem Greckim i Rzymskim stworzyło „świat chrześcijański”, który był jej punktem wyjścia i z którym się związała. Był to szczególnie organizm, w którym ani Kościół, ani państwo nie posiadały żadnej odrębnej egzystencji, które można by odróżnić jedna od drugiej. Polityczny upadek tych „prawosławnych światów” w Bizancjum, Bułgarii, Serbii i Rosji dogłębnie przekształcił polityczną samoświadomość Kościoła prawosławnego i teologii prawosławnej. Reakcje były różne i nadal są różne: od idealizacji przeszłości, poprzez apokaliptyczną demonizację teraźniejszości, aż po nową orientację eschatologiczną. Upadek bizantyjskiej symfonii Kościoła i państwa w „świecie chrześcijańskim” również można było po prostu zignorować. Wtedy nawet ateistycznym rządów oferowano symfoniczną współpracę Kościoła, podczas gdy nacjonalizm „prawosławnego kraju” lub „prawosławnego narodu” był postrzegany jako wspólna więź Kościoła i państwa (J. Moltmann, *The Coming of God: Christian Eschatology*, przeł. M. Kohl, London 1996, s. 164-167).*

¹⁴ Por. Bartholomew: *Russian Church...*

Szczególne znaczenie w kształtowaniu nowej religii politycznej odegrała doktryna panslawizmu, zgodnie z którą wszyscy Słowianie powinni być zjednoczeni pod przywództwem Moskwy¹⁵. Ta XIX-wieczna ideologia, jak przypomina patriarcha Bartłomiej, znalazła swój religijny wyraz w etnofiletyzmie, potępionym za herezję przez Wielki Sobór Konstantynopolitański w 1872 roku¹⁶. Obecnie, jak wskazuje Bartłomiej, wcielenie etnofiletyzmu jest fundamentalistyczną ideologią ruskiego mira – rosyjskiego świata¹⁷. Wyrażenie to opisuje rzekomą sferę cywilizacji, w tym Rosję, Ukrainę,

¹⁵ W XIX wieku rosyjską myśl społeczną nurtowały kwestie historycznego losu Rosji, jej miejsca i roli wśród innych narodów oraz specyfika jej politycznego rozwoju w porównaniu z historycznym doświadczeniem Europy i narodów Wschodu. Szczególną rolę w definiowaniu tych kwestii odegrali okcydentaliści i słowianofile, a także ich zwolennicy. Okcydentaliści sądzili, że rozwój Rosji należy rozpatrywać w kontekście rozwoju ogólnoludzkiej cywilizacji, której awangardą jest Europa Zachodnia, gdzie w pełni i skutecznie realizują się zasady progresu i wolności. Słowianofile udowadniali unikatowość historycznej drogi Rosji, zwracając uwagę na konieczność komparatystycznego badania cywilizacji ludzkich w aspekcie ich oryginalności i niemożliwość utożsamienia jednej z drugą. Takie ujęcie doprowadziło do zmiany wyobrażenia o historycznych losach Rosji i Europy – stały się one nosicielami różnych cech typologicznych uwarunkowanych ich nietożsamością, niepodobieństwem ich duchowego i politycznego doświadczenia.

W połowie XIX wieku grupa słowianofilów stworzyła geopolityczny nurt panslawizmu. Głównym przedstawicielem tego nurtu w Rosji był Nikołaj Danilewski (1822-1885), uznawany za twórcę podejścia cywilizacyjnego w geopolityce. Danilewski uważał, że źródła globalnych wydarzeń geopolitycznych nie lokują się w życiu poszczególnych państw, ludów i narodów, jak twierdzili jego poprzednicy, ale w życiu ogromnych wspólnot kulturowo-religijnych – nosicielej jednej cywilizacji. Autor zaproponował klasyfikację społeczeństw, wyróżniających się swoją cywilizacyjną oryginalnością, oznaczając je jako *typy historyczne*, i w takim kontekście badał zasady ich powstawania oraz wzorce rozwoju. Danilewski jako pierwszy sformułował fundamentalny wymóg skorelowania rosyjskiej polityki zagranicznej i obiektywnych zadań rozwoju oraz umacniania słowiańskiego typu kulturowo-historycznego (później w geopolityce strefa wpływów określonej cywilizacji otrzymała nazwę Wielkiej Przestrzeni). Danilewski transponował słowiańską opozycję Rosji i Zachodu na płaszczyznę świadomej konfrontacji oraz walki między dwoma światami – rosyjsko-słowiańskim i romańsko-germańskim (por. *Teorie i podejścia badawcze...*, s. 514-542). Formy panslawizmu zostały ponownie rozbudzone po 1991 roku i upadku rządów komunistycznych w Rosji (por. A. Heywood, *Political Ideologies: An Introduction*, New York 1998, s. 355).

¹⁶ R.M. Arida, *Russia, Ukraine, and the Orthodox Church: The Aftermath?*, 5 V 2023, [online] <https://publicorthodoxy.org/2023/05/05/russia-ukraine-orthodox-aftermath/>, 9 IX 2023.

¹⁷ Od XIX wieku instrumentalizacja religii przez Moskwę była łączona z innowacyjnymi ideami niemieckiego nacjonalizmu. Zainspirowana pangermanizmem, nowa ideologia panslawizmu zyskała komponent religijny. Według tej idei Kościoły powinny organizować się zgodnie z zasadą etniczności, której centralnym wyznacznikiem byłby język. To podejście właśnie Ekumeniczny Patriarchat Konstantynopola potępił w 1872 roku za herezję (herezję etnofiletyzmu, formę kościelnego rasizmu). Stoi to w rażącej sprzeczności z uniwersalizmem przesłania Ewangelii, a także z zasadą zarządzania terytorialnego, która określa organizację Kościoła. W Związku Radzieckim religia była marginalizowana i uciskana, a ideologia komunistyczna zajęła domenę przypisaną religii w imperium carskim. Po jego upadku wiara została ponownie wykorzystana do celów ideologicznych. Rosyjska Cerkiew Prawosławna stanęła po stronie reżimu prezydenta Władimira Putina, zwłaszcza od czasu wyboru patriarchy Cyryla w 2009 roku (por. *Bartholomew: Russian Church...*). Istnieje więc ponadnarodowa rosyjska sfera lub cywilizacja, „ruskij mir” (rosyjski świat), który ma wspólne centrum polityczne (Moskwa), wspólny język (rosyjski), wspólny kościół (Rosyjski Kościół Prawosławny) i wspólnego patriarchę (patriarcha Moskwy), który działa w „symfonii” z przywódcą narodowym (Putinem). Por. *A Declaration on the „Russian World” (Russkii Mir) Teaching*, 13 III 2022, [online] <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/russian-world-teaching/>.

Białoruś, a także etnicznych Rosjan na całym świecie, politycznie i religijnie kierowanych przez moskiewskie centrum. Rosyjski świat jest przedstawiany jako odpowiedź na „skorumpowany Zachód”. Ideologia ta jest głównym instrumentem „duchowej” legitymizacji inwazji na Ukrainę¹⁸. Jak zauważył patriarcha Bartłomiej: [Cyryl] *aktywnie uczestniczy w promowaniu ideologii ruskiego mira, zgodnie z którą język i religia pozwalają zdefiniować spójną całość obejmującą Rosję, Ukrainę, Białoruś, a także inne terytoria byłego Związku Radzieckiego i diasporę. Moskwa (zarówno władza polityczna, jak i religijna) miałaby stanowić centrum tego świata, którego misją byłaby walka z dekadencjami wartościami Zachodu. Ideologia ta stanowi instrument legitymizacji rosyjskiego ekspansjonizmu i podstawę jego eurazjatyckiej strategii. Związek między przeszłością etnofiletyzmu i teraźniejszością ruskiego mira jest oczywisty. Wiara staje się w ten sposób kręgosłupem ideologicznym reżimu Putina*¹⁹.

6. TRADYCYJNE WARTOŚCI

Naród, jak podkreśla patriarcha Cyryl, to grupa ludzi, którzy z racji swojej przynależności podzielają te same uczucia i myśli, mają takie samo wyobrażenie o pracy, honorze, pracowitości, poświęceniu, lojalności i innych cnotach, uznają te same prawa etyczne. Naród to wspólnota związana wspólnym przeznaczeniem, kulturą i terytorium. Każdy członek narodu powinien uświadomić sobie istnienie tej nieprzepartej siły, która wiąże jego istnienie z ową wspólnotą wiary i życia. Wartości są zakorzenione w tradycji i terytorium, a każdy naród ma historyczną misję opartą na własnych unikalnych i wiecznych systemach wartości. *Kluczowym pojęciem, wspólnym mianownikiem w formule ruskiego mira (rosyjskiego świata) jest tradycja. Tradycja – a wynika to z samej wewnętrznej formy tego słowa, bo po łacinie oznacza ono dosłownie „przekaz, oddanie” – przede wszystkim zapewnia więź między pokoleniami, zachowuje cenne doświadczenia duchowe i kulturowe*

org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/#more-10842, 14 II 2023. Jak zauważa S. Griffin: *Według Cyryla współczesne państwa narodowe Ukraina, Białoruś i Rosja należały do tego samego kościoła i tej samej cywilizacji z jednego podstawowego powodu: ponieważ wszystkie wyłoniły się z tej samej „kijowskiej chrzcielnicy” pod koniec X wieku. Por. S. Griffin, Russian World or Holy World War? The Real Ideology of the Invasion of Ukraine, 12 IV 2022, [online] <https://publicorthodoxy.org/2022/04/12/russian-world-or-holy-world-war>, 14 IX 2023.*

¹⁸ W styczniu 2019 roku patriarcha Konstantynopola przyznał autokefalię Ukraińskiemu Kościołowi Prawosławnemu, nowo utworzonemu organowi kościelnemu. Decyzja ta doprowadziła do ostrego konfliktu między patriarchatami Konstantynopola i Moskwy. Według Moskwy jurysdykcja Konstantynopola nie obejmowała współczesnej Ukrainy, która stała się terytorium Kościoła rosyjskiego wieki wcześniej, a organy kościelne, które utworzyły UKP, były schizmatyczne. Odrzucając legitymację UKP, Patriarchat Moskiewski zajmował stanowisko symfoniczne, czyli równoległe do stanowiska Kremla i je wzmacniające. W okresie poprzedzającym wojnę rząd rosyjski stał na stanowisku, że Ukraina jest państwem pozbawionym historycznej legitymacji. Rosyjski Kościół Prawosławny ze swojej strony utrzymywał, że Ukraina nie posiada prawowitej sukcesji apostołskiej. Jedyнным prawowitym organem kościelnym, jak twierdził Patriarchat Moskiewski, był Ukraiński Kościół Prawosławny (UKP), ramię Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego (A. Shirin, *The Russian-Ukrainian War...*).

¹⁹ Bartholomew: *Russian Church...*

i przekazuje je ludziom. Bez tego doświadczenia nie jest możliwa ani egzystencja narodu, ani silna, stabilna państwowość, będąca w istocie widzialnym wyrazem woli narodu społecznej samoorganizacji. [...] Na przestrzeni wieków Rosja wypracowała mechanizm współistnienia różnych kultur i religii, które akceptują te same wartości społeczne, ale zachowują swoją tożsamość religijną²⁰.

Taki szacunek dla tradycji zakłada wartości, które przy bliższej analizie można znaleźć we wszystkich tradycyjnych religiach Eurazji. *Dlatego jeszcze raz podkreślam – mówi Putin – znaczenie udziału przedstawicieli wszystkich rosyjskich tradycyjnych religii w edukacji i wychowaniu naszej młodzieży oraz oczywiście w umacnianiu wartości duchowych, moralnych i rodzinnych. To ma trwać znaczenie, udział naszych pasterzy wszystkich naszych tradycyjnych religii²¹.*

Jak zostało podkreślone, jedną z głównych idei ruskiego mira jest przywrócenie utraconej jedności. Trzeba walczyć ze wszystkim, co dzieli naród, a zwłaszcza z podziałami etnicznymi, religijnymi czy klasowymi. Tradycyjne wartości mają zapewnić taki ruch do jedności. Chodzi właśnie o tradycyjne wartości, a nie religijne, które integrują naród. Prezydent Putin podkreśla: *Nie pozwolimy nikomu podzielić Rosji, która jest jedna. O nią się modlimy, o naszą Ojczyznę – a modlitwy brzmią w różnych językach²².* Dlatego należy tu mówić nie tyle o teologiach i religiach, ile o teologii naturalnej. Ta nowa teologia uzasadnia wiedzę o Bożym stworzeniu i włącza w siebie pojęcia człowieka, cywilizacji i narodu. To już nie chrześcijaństwo, ale odmiana nowej religii politycznej.

7. NIE IDEOLOGIA, ALE ŚWIATOPOGLĄD

Stan narodu rosyjskiego przed kompleksowymi zmianami putinizmu najkrócej można opisać następująco: naród rosyjski stracił światopogląd. Światopogląd nie jest subiektywnym punktem widzenia, osobistą opinią na temat tego, co jest prawdą, jest raczej ideą – wolą, która kształtuje życie narodu, wiążąc wszystkie jego aspekty. Stare radzieckie wartości i zasady upadły, utraciły całą swoją moc. Rosja pogrążyła się w chaosie

²⁰ *Dokład Świątějšízego Patriarcha Kirilla...* Obecnie, według patriarchy Bartłomeja, jesteśmy świadkami nowego zjawiska w chrześcijaństwie – nowego ekumenizmu – a mianowicie jedności kościołów chrześcijańskich wokół tego, co określa się mianem wartości tradycyjnych. Ci chrześcijanie, którzy kiedyś sprzeciwiali się jakiegokolwiek rodzajowi ekumenicznej rozmowy, teraz chcą uczestniczyć w „nowym ekumenizmie”, który broni tradycyjnych wartości. Szczególną rolę w tej nowej doktrynie odgrywa Moskwa, ale ze swojej istoty „nowy ekumenizm” jest w najlepszym wypadku nieekumeniczny, jeśli nie rewolucyjnie antyekumeniczny, ponieważ pozycjonuje się w opozycji do innych religii chrześcijańskich, które nie popierają jego wyłącznego skupienia na „tradycyjnym” zestawie wartości. Ostatecznie ten „nowy ekumenizm” promuje etos polaryzacji, który opiera się na dualistycznym, a nie inkarnacyjnym rozumieniu relacji Boga ze światem. Por. *Keynote Address by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the 16th General Assembly of the Conference of European Churches (Tallinn, June 18, 2023)*, 18 VI 2023, [online] <http://ec-patr.org/keynote-address-by-his-all-holiness-ecumenical-patriarch-bartholomew-at-the-16th-general-assembly-of-the-conference-of-european-churches-tallinn-june-18-2023>, 14 III 2023.

²¹ *Wystąpienie Prezydenta Rosji W.W. Putina...*

²² *Tamże.*

światopoglądowym, po którym nastąpił upadek polityczny, gospodarczy, kulturowy i moralny, ponieważ nie było możliwe stworzenie światopoglądu, pozwalającego na ustanowienie podstawowych wartości cywilizacyjnych. Życie społeczne i polityczne kraju zostało rozbite. Każdy odłam, każda partia, każda ideologia miały swoje własne standardy, które niszczyły spójną siłę i moralną moc jakiegokolwiek prawdziwego światopoglądu. Chaos światopoglądowy doprowadził do chaosu w życiu kulturalnym i społecznym, nauce, edukacji i wszystkich innych sferach życia. Ruski mir staje się centralnym światopoglądem przywracającym wewnętrzną jedność, a tym samym twórczą moc narodu. Nowa religia polityczna starała się zdefiniować siebie jako nową politykę realizującą przeznaczenie państwa i narodu. *Jaka jest formuła rosyjskiego świata?* – pyta Cyryl. – *Decydujące znaczenie ma jedność kultury, która polega na uświadomieniu przez narody wspólnoty losów historycznych i wspólnoty wartości duchowych i moralnych, z czego z kolei wynika jedność światopoglądu. [...] Podkreślam: światopoglądu, a nie ideologii. Tych rzeczy w żadnym wypadku nie należy mylić. Ideologie mogą się zmieniać w zależności od sytuacji politycznej, dlatego jedność na takiej podstawie jest krucha, zawodna i może się rozpaść w niesprzyjających warunkach. [...] W odpowiedzi na pytanie wielu sił społecznych, które chcą mieć ideę narodową, mogę tylko powtórzyć: już ją mamy. Cóż może lepiej i, jeśli kto woli, skuteczniej zmotywować człowieka do twórczej pracy dla dobra społeczeństwa niż szczerą miłość i oddanie Ojczyźnie?*²³

Wspólność idei światopoglądowych i wartości moralnych łączy ludzi o różnym pochodzeniu etnicznym, ludzi różnych wyznań i tradycji kulturowych. W ten sposób życie narodu otrzymuje swoje historyczne znaczenie i religijne uzasadnienie. Nie jest przypadkiem, że rosyjska idea zaczęła odgrywać decydującą rolę, ponieważ poprzednie ideologie okazały się niezdolne do kierowania życiem – stary obraz świata już nie ukierunkowywał i nie wiązał ludzi. Patriarcha Cyryl podkreśla, że wielkość epoki zależy od podporządkowania wszystkich ideologii i wszystkich form życia jednemu światopoglądowi, jednej wierze. *Jeśli bowiem nie będzie wolnej Rosji, nie będzie też Kościoła rosyjskiego – znajdą się i tacy, którzy zdradzą od wewnątrz, i tacy, którzy wchłoną z zewnątrz. Tak nie będzie!*²⁴ Ideologie bez jedności nie mają siły przekonywania. Tylko tam, gdzie dominuje fundamentalna jedność, tylko tam, gdzie wszystkie siły zacierają w tym samym kierunku, osiągnąć są rzeczy wielkie. Dopóki naród ma siłę, by potwierdzić swój światopogląd i zreorganizować swoje życie, jest w stanie tworzyć historię. Jeśli traci wolę i siłę narodowej odnowy, pograży się we mgle historii i zginie. Historyczne i światopoglądowe bitwy zawsze dotyczą zwycięstwa idei, która chce stać się absolutną, transformującą kraj. Naród znajduje siły do odnowy tylko w silnej wierze. Wiara jest wolą istnienia narodu, wolą zachowania siebie i swojej przyszłości. Władimir Putin podkreśla: *Ruski mir to wszystkie pokolenia naszych przodków i nasi potomkowie, którzy będą żyć po nas. Ruski mir to Starożytna Ruś, Carstwo Moskiewskie, Imperium Rosyjskie, Związek Radziecki i współczesna Rosja, która odzyskuje, wzmacnia i pomnaża swoją suwerenność jako światowa potęga. Ruski mir jednoczy wszystkich, którzy czują duchową więź z naszą*

²³ Dokład Świątęjszego Patriarcha Kirilla...

²⁴ Tamże.

*Ojczyzną i uważają się za nosicieli rosyjskiego języka, historii i kultury, niezależnie od ich przynależności narodowej lub religijnej*²⁵.

8. SUWERENNOŚĆ EURAZJI

Dla ruskiego mira charakterystyczne jest podkreślanie godności każdego etnosu, który historycznie zamieszkuje jego granice. *Rosjanin to coś więcej niż narodowość. [...] Być Rosjaninem to przede wszystkim odpowiedzialność. Powtarzam: to ogromna odpowiedzialność za zachowanie Rosji i na tym właśnie polega prawdziwy patriotyzm. I jako Rosjanin chcę powiedzieć: tylko zjednoczona, silna, suwerenna Rosja może zagwarantować przyszłość, niezależny i autentyczny rozwój Rosjan i wszystkich innych narodów, które żyły i żyją w naszym kraju od wieków, zjednoczone wspólnotą historycznego przeznaczenia*²⁶.

To właśnie naród rosyjski dzięki swojemu charakterowi stworzył wyjątkową jedność Eurazji. Jak podkreślił patriarcha Cyryl, charakter oznacza zdolność do myślenia w określony sposób, zatem wielkość Rosji wyrosła z rosyjskiej duszy, dlatego też naród rosyjski jest szczególnie odpowiedzialny za przetrwanie Rosji – imperium²⁷. W naturalnym procesie wzrostu każdy naród kształtuje swoją państwowość, gdy ją traci, odradzając się – odnajduje ją ponownie. *Silna, stabilna państwowość* – jak podkreśla Cyryl – *jest w istocie widocznym wyrazem woli narodu do samoorganizacji społecznej*²⁸.

Wychodząc z założenia, że ludzkość urzeczywistnia się poprzez rozwój różnych narodów o różnych indywidualnych i niezależnych kulturach, każdy naród reprezentuje pewną kulturę, która ma własny charakter i nie jest po prostu częścią wspólnej cywilizacji, można raczej mówić o odrębnych cywilizacjach; każdy naród ma zadanie i obowiązek chronić i rozwijać swoją kulturę. Konsekwencją takiego myślenia jest uznanie, że ochrona własnej kultury nie może być pozostawiona prawu międzynarodowemu,

²⁵ Wystąpienie Priezidenta Rossii W.W. Putina...

²⁶ Tamże.

²⁷ Gdy w latach 80. XX wieku cały system wykazywał oznaki nieuchronnego rozpadu, nacjonalizm i „etniczność” postrzegano jako ostatnie źródła jego witalności. Grupa marksistowsko-leninowskich intelektualistów publicznie opowiedziała się za etniczną polityką narodową. Starali się wesprzeć upadający reżim, publicznie odwołując się do „etnogenetycznego euroazjanizmu” – do formy etnicznej jedności obliczonej na zapewnienie biologicznego fundamentu dla nacjonalizmu. Pod koniec lat 80. XX wieku Lew Nikołajewicz Gumilow (1912-1992) był doktrynalnym rzecznikiem pojęcia, które określił jako „etnogeneza”. Zebrał wokół siebie wielu radzieckich intelektualistów, uznawanych w latach 70. i 80. XX wieku za nacjonalistów i etatystów, i mówił o powstaniu, trwałości i historycznej odpowiedzialności społeczności etnicznych. Gumilow podkreślał, że jego zwrot do etnogenetycznego euroazjanizmu był nie tylko w pełni zgodny z „dialektycznym i historycznym materializmem” tradycyjnego marksizmu-leninizmu, lecz także był jego „teoretycznym zwieńczeniem”.

Z perspektywy czasu wydaje się jasne, że niezależnie od oficjalnej, zalecanej doktryny zarówno nacjonalizm, jak i pewna forma rasizmu były częścią systemu przekonań większości Rosjan i były założone w radzieckiej ideologii rozwoju od rewolucji październikowej. Antysemityzm Stalina i hurtowe deportacje osiadłych populacji etnicznych przed II wojną światową i po niej są tego przekonującym dowodem.

²⁸ Dokład Świątetzego Patriarcha Kirilla...

kodeksowi sformułowanemu w najlepszym wypadku przez ludzi obcych duchowi i prawdziwemu znaczeniu kultury narodowej, a w najgorszym – przez jej śmiertelnych wrogów. Władimir Putin zaznacza: *Drodzy przyjaciele, nasza walka o suwerenność, o sprawiedliwość ma, bez żadnej przesady, charakter narodowowyzwoleńczy, ponieważ bronimy bezpieczeństwa i dobrobytu naszego narodu, najwyższego, historycznego prawa do bycia Rosją – silną, niezależną potęgą, krajem-cywilizacją*²⁹.

Spierać można się o to, jaką politykę powinien prowadzić dany kraj w określonych okolicznościach, aby zachować lub promować swoje interesy narodowe. Należy jednak podkreślić, że zawsze, gdy wojna staje się konieczna do zachowania lub promowania tych interesów, należy się do niej odwołać. Stąd polityka zagraniczna w każdym momencie ponosi większą odpowiedzialność, ponieważ wszystkie reformy wewnętrzne, cała wolność, sprawiedliwość, dobrobyt narodów upadają i są niszczone w momencie, gdy naród zostaje pozbawiony suwerenności. *Co suwerenność oznacza dla naszego państwa, dla każdej rodziny, dla każdego człowieka? Jakie jest jej znaczenie, jej wartość, jej prawdziwa treść? To przede wszystkim wolność. Wolność dla Rosji i dla naszego narodu, a zatem dla każdego z nas. Ponieważ w naszej tradycji człowiek nie może czuć się wolny, jeśli jego bliscy, jego dzieci, jego Ojczyzna nie są wolni. Takiej właśnie prawdziwej wolności bronią teraz nasi chłopcy, nasi mężczyźni, żołnierze i oficerowie, córki Ojczyzny*³⁰.

Oczywiście wojna nie jest celem samym w sobie według ideologii ruskiego mira, ale wielkie cele – „wielkie” z nacjonalistycznego punktu widzenia, oznaczające osiągnięcie przez naród wielkiej przewagi nad innymi narodami – usprawiedliwiają wielkie ryzyko. Bytuje przekonanie, że Rosja jest kolosem na glinianych nogach. Jednakże z punktu widzenia samej Rosji wojna jest konieczna, ponieważ rosyjska nieefektywność jest jednym z przejawów gospodarczego zacofania, którego Rosja nie przezwycięży, dopóki nie przejmie kontroli nad własnym losem. Swobodny i nieskrępowany rozwój rosyjskiej „narodowości”, narodowej „kultury” wymaga wolności od obcej dominacji. W tej perspektywie staje się jasne, że wojna, która może być środkiem do osiągnięcia tego celu, staje się w pełni „uzasadnionym ryzykiem”.

PODSUMOWANIE

W niniejszym artykule została podjęta próba analizy ruskiego mira jako zjawiska o głębszym podłożu niż współczesny putinizm. Jest to nie tyle ideologia, co religia polityczna kształtująca się w środowisku konserwatywno-prawosławnym, jak również w lewicowych patriotycznych środowiskach rozpatrujących hasła ruskiego mira jako panaceum na totalny kryzys lat 90. XX wieku. Sytuacja Rosji w dobie liberalnych reform była interpretowana jako zniewolenie społeczeństwa przez obce rosyjskiej tradycji ideologie indywidualnego egoizmu i wszechwładzy rynku, niszczące charakter narodowy, deprecjonujące państwo, pozbawiające ludzi poczucia wspólnotowości, wspólnej historii,

²⁹ Wystąpienie Prezydenta Rosji W.W. Putina...

³⁰ Tamże.

kultury i tradycji, soborowego działania, soborowej twórczości. Nowa religia polityczna dążyła do określenia siebie mianem nowej polityki realizującej losy państwa i narodu. Początki tej nowej religijności widać już w nauce społecznej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego: *Nie można jednak całkowicie wykluczyć możliwości takiego duchowego odrodzenia społeczeństwa, gdy naturalna stanie się religijnie wyższa forma rządów*³¹.

Nowa religia polityczna obiecująca nową syntezę państwa i Kościoła, odbudowaną jedność ruskiego mira i szerzej jedność narodów zamieszkający Eurazję nabiera dominującej roli kształtującej narrację Kremla. Ateizm Związku Radzieckiego, historia imperium Romanowów i marzenia o Trzecim Rzymie łączą się w jedną syntezę Rosji Putina, tworząc nową triadę: jedna wspólnota narodowa, jedna wiara i jedno państwo. Później dochodzi do tego jedna partia, która nie będzie tylko „polityczna”, ale zakorzeniona w tradycyjnych wartościach, przynajmniej powierzchownie religijnych. Pojawia się retoryka polityczna przesiąknięta wiarą, męczeństwem i wezwaniem do poświęcenia.

BIBLIOGRAFIA

- Arida R.M., *A Reflection on the Church in the Political Arena*, 6 XII 2018, [online] <https://publicorthodoxy.org/2018/12/06/church-in-the-political-arena/#more-4863>.
- Arida R.M., *Russia, Ukraine, and the Orthodox Church: The Aftermath?*, 5 V 2023, [online] <https://publicorthodoxy.org/2023/05/05/russia-ukraine-orthodox-aftermath/>.
- Bartholomew: Russian Church Has Sided with Putin, Promotes Actively the Ideology of Rousskii Mir*, 14 XII 2022, [online] <https://orthodoxtimes.com/bartholomew-russian-church-has-sided-with-putin-promotes-actively-the-ideology-of-rousskii-mir/>.
- Clément O., *Prawda was wyzwoli. Rozmowy z Patriarchą ekumenicznym Bartłomiejem*, przeł. J. Dembska, M. Żurowska, Kraków 1998.
- A Declaration on the „Russian World” (Russkii Mir) Teaching*, 13 III 2022, [online] <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching/>.
- Dokład Świątęjszego Patriarcha Kirilla na plenarnom zasiedanii XXV Wsiemirnogo ruskogo narodnogo cobora*, 28 XI 2023, [online] <http://www.patriarchia.ru/db/text/6080946.html>.
- Griffin S., *Russian World or Holy World War? The Real Ideology of the Invasion of Ukraine*, 12 IV 2022, [online] <https://publicorthodoxy.org/2022/04/12/russian-world-or-holy-world-war/>.
- Heywood A., *Political Ideologies: An Introduction*, New York 1998.
- James Gregor A., *Totalitarianism and Political Religion: An Intellectual History*, Stanford 2012, <https://doi.org/10.1515/9780804783682>.
- Keynote Address by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the 16th General Assembly of the Conference of European Churches (Tallinn, June 18, 2023)*, 18 VI 2023, [online] <https://ec-patr.org/keynote-address-by-his-all-holiness-ecumenical-patriarch-bartholomew-at-the-16th-general-assembly-of-the-conference-of-european-churches-tallinn-june-18-2023/>.

³¹ *Osnovy socialnoj koncepcii Russkoj Prawosławnoj Cerkwi*, 9 VI 2008, [online] <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html>, 12 IX 2023.